

До 75-річчя з дня народження Володимира Качкана

У серпні 2015 року виповнилося 75 років з дня народження та 50-річчя творчої діяльності письменника, вченого, громадсько-культурного діяча – члена НСПУ, Національної спілки краєзнавців України, доктора філологічних наук, професора, академіка АН Вищої школи України, заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Міжнародної премії ім. Воляників-Швабінських (США), Всеукраїнських премій в галузі науки, культури, мистецтва та краєзнавства ім. академіка Дмитра Яворницького, ім. Івана Огієнка, ім. Братів Лепких, ім. Івана Франка, ім. Василя Стефаника, ім. Івана Вагилевича, ім. Тараса Мельничука – завідувача кафедри українознавства і філософії Івано-Франківського національного медичного університету Качкана Володимира Атаназійовича, у чиєму набутку більше вісімдесяти книг поезії, прози, документалістики та публіцистики, праць з фольклористики, історії і теорії літератури, історії України, філософії, культурології, пресології, історичного та літературного краєзнавства, кілька тисяч публікацій з різних галузей знань у вітчизняній та світовій періодиці.

Вітаючи пана Володимира з ювілеєм, бажаємо йому творчого довголіття, щедрих засівів на ниві красного письменства.

Пропонуємо читачам ознайомитися з дописом О. Гриніва, що розкриває різноаспектну діяльність дослідника рідного краю.

Редколегія журналу «Краєзнавство».

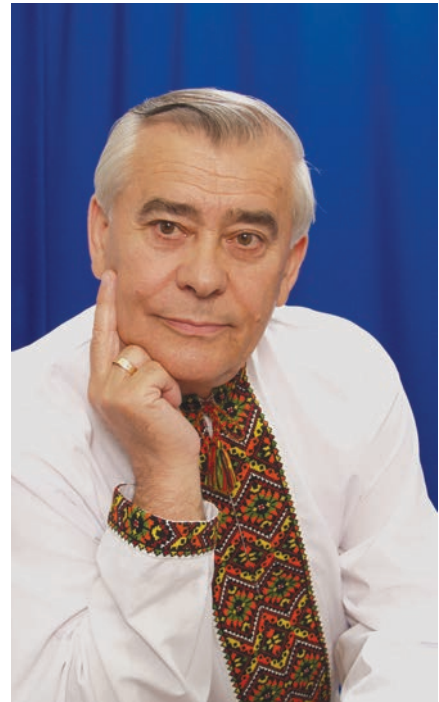
Олег Гринів (м. Львів)

За плугом на перелогах історії

Провідне місце у багатій різножанровій творчості письменника і вченого Володимира Качкана займають українознавчі студії – це кілька тисяч публікацій у періодиці та фундаментальні книги «Українське народознавство в іменах» (К.: Либідь, 1994. – Ч.1; 1995. – Ч.2) і десятикнижжя, обсягом до 300 друкованих аркушів під назвою «Хай святиться ім'я твоє» (йдеться про історію української літератури і культури в персоналіях ХУІІІ – першої чверті ХХІ ст.). Незаперечним пріоритетом книг, створених професором В.Качканом практично за п'ятнадцятиліття незалежної України і якими без перебільшення міг би потішитися цілий академічний інститут, є їхня історико-джерельна, архівна база, могутня епістолярна спадщина визначних українських діячів різних галузей знань, що перебували під заборонами, в небутті.

Кожен з томів серіалу «Хай святиться ім'я твоє», які освітлюють імена письменників, вче-

них, публіцистів, громадських діячів, цебто, інтелектуалів нації, її самовідданих ораторів і сіячів, має специфічне призначення. Перший том окреслюється одним регіоном і орієнтується на конкретне соціальне походження трудівників на царині нашої духовності. Вчений творить галерею портретів вихідців з галицьких священницьких родин, які працювали на ниві письменства, освіти і науки. Вже другий том – це студії з історії української літератури ХІХ і ХХ століть. Не тільки соціально, а й географічно дослідник розсуває обрії своїх наукових пошуків. Українознавство та пресологія – стрижень третього тому. Четвертий том має уточнення: «Історія української літератури і культури в персоналіях (ХІХ – перша половина ХХ ст.)». У п'ятій книзі автор поглиблює наші знання про цілий родовід Лепких, зокрема, подає блискучі студії про Сильвестра, Богдана, Лева і Миколу Лепких. Маємо чимало нового у пізнанні таких постатей,

як Анатоль Вахнянин, Іван Липа, Юрій Липа, Роман Сембратович, Мирослав Ірчан, Юрій Шкрумеляк, Василь Верховинець, Володимир Полек та ін. Приємно відзначити, що від тому до тому дослідник утверджується на новій висоті.

Особливий наголос на 8-9 томах, що, по суті, є антологією одного листа. Це унікальний, навіть особний проект.

Дослідник піднімається вище й вище, нахненний процесом підкорення духовних вершин. Він не йде протореними дорогами. Коли львівські наукові бібліотеки й архіви не втамовують спраги шукача, він звертається до найбагатших бібліотек і архівів у столиці. Вербалізовані духовні перлини повертаються новими гранями, зворушуючи і серце, і розум. Читач неодмінно погоджується з думкою київського професора Михайла Пазяка: «Слова виражені, оцінки об'єктивні. А головне – внутрішня співзвучність портретів (мистецьких, політичних) працює на тему, на процеси, які оздоровлюють нині наше суспільне життя». Сказано про третій том, але стосується всього десяти томного серіалу, адже всі вони – частини одного монументу.

У таємниці робітні вченого допомагає проникнути відомий письменник і громадський діяч Роман Федорів. У своєму благословенні третього тому монографічного серіалу він наголосив: «Володимир Качкан належить до науковців-трудівників, він прагне черпати матеріали для своїх студій безпосередньо з архівів – цих бездонних і ще мало вивчених джерел, до яких донедавна дослідники не мали доступу». Працюючи ось уже двадцятий рік завідувачем кафедри українознавства національного медичного університету в Івано-Франківську, вчений ущільнює час, намагається викроїти з нього години, щоби вирушити на пошуки скарбів до Львова чи Києва, Праги чи Мюнхена, Кракова чи Берліна. Чи не приклад для збайдужілого до науки тубільного (і не тільки) вченого люду, мрії якого не сягають вище доцентського диплому, а претензійні виплоди обмежені повторенням думок з діаспорних видань, які ще не дійшли до читача на рідних землях?

Насамперед В.Качкан звертається до незнаних і малознаних у національній культурі імен. Дослідник задумується над питанням: чому стільки незнаних, малознаних і призабутих постатей прийшло до нас тільки після проголошення незалежності України? Причина в тому,

що «хвалена комуністична держава з її брехливо-фарисейською ідеологією усе те, що мало стійкий національно-патріотичний стрижень у своєму виявленні, або ж нищила, або замовчувала».

Неупереджений підхід до абсолютної більшості заборонених творів спонукає до висновку, що з духовного обігу їх вилучили українофоби. Як знаємо зі шкільних років, окремі твори затаврованих письменників друкувалися в читанках для молодших класів, але без прізвищ авторів. Популярні пісні зазнавали ідеологічної кастрації: замість «січових стрільців» співали про «червоних стрільців» чи «червоне військо», а нерідко ці твори позбавлялися батьківства як начебто «народні». Доходило до анекдотів. У повоєнний час знаний лєнінградський фольклорист видав у північному місті повстанські (!) пісні, бо на Волині, де він збирав «партизанський фольклор», кмітливі селяни наспівували йому улюблених пісень українських повстанців, бо інших партизанів та їхніх пісень не знали і знати не хотіли.

Треба підкреслити, що замовчування не зводилося до примітивного ідеологічного «очищення», як могло здаватися при поверховому підході. Воно мало стратегічну мету: спотворити уявлення про українську культуру як меншовартісну, відсталу, селянську, що не підходить для індустріального суспільства. Пересічний випускник школи запам'ятовував з українських письменників Тараса Шевченка, Івана Франка, Лєсю Українку, Михайла Коцюбинського та ще, напевне, Павла Тичину... Порівняно з великою російською літературою наше письменство видавалося за блазня, розумово відсталого штубака, який вічно і невдало мавпував північних сусідів, намагався наздогнати їх, але марно.

Навіть ідеологічно «канонізовані» письменники обсмалювалися до невпізнання. Праця В.Качкана дописує портрети Івана Франка, Михайла Павлика, Василя Стефаника, Марка Черемшини, Ірини Вільде... Та чи тільки їх? Вже заголовки говорять чимало. Як у краплині роси, вони віддзеркалюють суть життя, сенс праці тих, хто в найтемнішу для нації ніч освілював манівці, виводив її на магістраль світового розвитку. М.Павлик кличе, за словами вченого, на «верховини людського поступу». Письменник Андрій Чайківський «поклав серце у фундамент української нації», а громадсько-

політичний діяч і публіцист Л.Цегельський картав українських політиків за «кайдашизм». Кілька містких слів – і ціла картина людської (і рівно ж національної) трагедії: «зів'яв, мов непідлита мірта» (Лесь Гринюк), «згаслі крила натужного лету» (Антін Крушельницький), «по кременистій дорозі з терновим вінком» (Ольга Дучимінська).

Читаєш – і щемить серце. Згадуються слова В.Винниченка, але в іншому контексті. Не тільки українську історію не можна читати без брому! На жаль і на сором нам, синам і дочкам великої (за чисельністю) європейської (за географією) нації, яка страждає ще й нині від «кайдашизму в українській політиці». Справді має рацію професор М.Пазяк, що книги В.Качкана «оздоровлюють нині наше суспільне життя», застерігають від творення «нової релігії» з поганським божеством на ім'я *Економіка*. Чи економічні інтереси спонукали до каторжної і найчастіше неоплаченої невдячними сучасниками праці?

Може, й не завше явно, зі сторінок книг сумлінного дослідника вибухає докір українцям кінця ХХ століття. Дуже скоро вони забули про голгофу письменниці Ольги Дучимінської. 105 років її життя – ціла історія нації. Страдниця не дожила до державного воскресіння нації, та покинула грішний світ у рік перших масових мітингів, які з Галичини окрилювали золотoverху столицю. У похилому віці вона уболіватиме за змарнованими літами, бо лиха доля перешкодила їй реалізуватися в мистецтві і науці, віддати свої знання, час, снагу і любов літературній праці. В.Качкан пише: «Хвора, знесилена постійними конфліктами з повітовим старостою та поліцією, О.Дучимінська змушена 1930 р. піти на пенсію, маючи за плечима тридцятилітній досвід вчителя». Її рукопис монографії, підготовлений в умовах компартійного тоталітаризму за роки праці науковим співробітником Львівського музею етнографії і художнього промислу, привласнений і виданий іншою особою під своїм прізвищем. Під час тругу енкаведисти брутально знищили три рукописні збірки її прози. І найтяжче – вирок про 25-річний термін позбавлення волі, недоречність і безпідставність якого не викликала сумніву – і його згодом скоротили до 10 років. Після звільнення 75-річній письменниці забороняють повернутися в рідні краї. Хоч фізичні розправи і моральні тортури не

вирвали «з її благородної душі гуманістичної людської сутності, інтелігентності у найзмістовнішому сенсі», вони згубно вплинули на долю цієї, за словами вченого, «невеличкої й слабосилої жінки». Дерев'яний хрест на її могилі символізує важкий хрест нації з колючим вінком.

Життя Івана Білінкевича – ще одна трагедія, бо його творча спадщина, невідома для наукової громадськості, залишається в архівах родини. На перший погляд, біографія І.Білінкевича – цілком нормальна, та не для такої непересічної людини, яка за життя мала всі підстави стати одним з провідних франкознавців. Та ба! До Другої світової війни вчений, за покликанням, змушений працювати в Окружному союзі кооператив, а з 1939 року – головним бухгалтером у Коломийській райспоживспільці, начальником планового відділу шіткової фабрики і, нарешті, до виходу на пенсію в 1967 році – на паперовій фабриці. В.Качкан з боєм пише: "Майже 91 рік прожив Іван Білінкевич скромно і тихо. Бог дав йому достатньо часу для реалізації всіх його задумів. На жаль, основні праці його життя – рукопис монографії «Дорогами Каменяра на Івано-Франківщині» та франкознавчий словник (обсяг і зміст якого могли бути під силу хіба що цілій науковій інституції) – так і залишилися невиданими, хоч франкознавчих публікацій І.Білінкевича в періоди було чимало. Окрім цього, він опублікував ряд статей на літературно-мистецькі теми, був неперевершеним знавцем історії Коломиї, патріархом місцевого краєзнавства». У цьому – суть трагедії: літературознавець і краєзнавець за покликанням вимушений марнувати дорогоцінний час на сухій для творчої натури роботі в бухгалтерії чи плановому відділі, а плоди його науково-дослідницької праці без тіні сорому використовують «маститі».

У четвертому томі монографічного серіалу з найвищою інтелектуальною наснагою В.Качкан відтворив життєвий і творчий шлях Осипа Турянського, який увійшов у нашу літературу, за словами дослідника, «з вершин світового модерну». Нинішній український читач вже мав змогу ознайомитися з творчістю письменника, який заслуговує на почесне місце серед класиків нашої літератури. Не так давно у Львові вийшов його найвизначніший твір – повість-поема «Поза межами болю», твір з печаттю геніальності. О.Турянський як митець став прообразом героя у блискучій повісті Романа Федоріва.

Життєпис О.Турянського під пером В.Качкана сприймається як вирок нашій національній байдужості, тому ще раз перечитаємо рядки: «Ось, шановний читачу, перегорнуто останню сторінку життєпису Осипа Турянського. Правда, рояться думки, зринають запитання: чому так доля розпорядилася, що талантові відмірялося, по суті, п'ятдесят літ; що зробила тодішня суспільність, а властиво національна інтелектуальна еліта, аби загоїти письменникові болі, перебрати їх бодай виїмково, частково – на себе; чому наші стовпи-естети не чули, не бачили, не відчували успіху модернового, новаторського, може, й справді у світовій літературі визначного твору «Поza межами болю»; врешті-решт, чому замовчувала цю постать радянська історіографія й історіософія, літературознавство; і востаннє: чому ж наші псевдомодерністи, малоосвічені й недолугі культурники з новостворюваних кололітературних угруповань не беруть сьогодні до рук твори О.Турянського. Оцих «чому», «що», як докучливої комарні, є і ще буде доста, аж поки наша філософська наука не схаменеться і не спрямує нові заgonи молодій дослідницькій сили на безмежне і безкрає поле повернення на його загінки сотень і тисяч імен визначних постатей – письменників у тому числі. Після цих натхненних питань розуміємо самовирок Івана Куценка з роману О.Турянського «Син землі»: «Я хочу вмерти!..». Зливаються в одне русло трагедія письменника, трагедія його літературного героя і трагедія цілої нації.

Ще про одну трагедію. За часів тоталітарного режиму Миколу Євшана (справжнє прізвище – Федюшка) таврували не інакше як «буржуазний націоналіст». Та, відверто кажучи, для цього були певні ідеологічні підстави: адже він, як старшина Української Галицької Армії, помер від тифу після її походу у Велику Україну. «Так, – пише В.Качкан, – доля повернула життєву стежку цього естета, що він не дожив і тридцяти літ. І хоч це коротка в часі стежа, вона була на подив виповнена працею. За неповних десять років потужного творення Микола Федюшка залишив до двох сотень надрукованих і найпопулярніших газетно-журнального типу рецензій, оперативних бліц-відгуків, оглядів, полемічних статей, розвідок, есеїв, невеличких за обсягом книжок». Уже по смерті його возвеличили і називали учнем І.Франка і М.Грушевського.

Микола Євшан – це один з тих наших героїв, які не були у прямому значенні слова мучениками чужоземних поневолювачів. Єдність його життя і чину – приклад для українських патріотів. Та водночас відчуваємо полиновий присмак трагедії. Чому молодий талант з таким невичерпним потенціалом поміняв перо на зброю? Страшно згадати, бо і в останній війні, а ще більш в повстанській боротьбі немало таких талантів, які мали стати зіркою на національному духовному небі, впали із зіркою крові на серці.

А скільки українських талантів стало жертвою власної кришталевої чесності, яку приписували також і своїм майбутнім вбивцям! Цілком оправдано нове прочитання творів Антіна Крушельницького автор монографічного серіалу назвав «Згаслі крила натужного лету». «Антін Крушельницький, – зазначає В.Качкан, – якраз належав до тих, хто був чесним перед своїм народом помислами та діями, хто прагнув волі особи, можливості говорити про болі душі, не оглядаючись позад себе», тому так щиро повірив тодішній радянській Україні, яка запросила відомого літератора приїхати на Східну Україну, до Харкова. Вже за п'ять місяців після переїзду до Харкова його проголосили «ворогом народу»; а ще через півтора місяця, 17 грудня 1934 року, у підвалах будівлі, що її називали Жовтневим палацом культури, розстрілюють його двох синів – Івана і Тараса. Самого ж А.Крушельницького стратили на Соловках 28 жовтня 1937 року «на вшанування» 20-х роковин більшовицького перевороту в Петрограді.

Отже, 59 років життя, а з них майже двоє десятиріч – переслідування польської окупаційної влади й енкаведистські тортури. Так дочасно і польські, і московські українофоби перервали життя письменника, літературознавця, громадсько-політичного діяча, блискучого редактора і видавця, який «репрезентував у національній культурі новий напрям художнього мислення». Гіркота поразки відродженої Української держави і брутальність польських окупантів призвели до того, що А.Крушельницький почав пов'язувати майбутнє свого народу з вірою «в якусь спасительну революцію», а з нею – ошасливлення нації при «соціалістичному устрої». Та дуже скоро, вже після переїзду за Збруч, він переконався, що більшовики не огорнули Україну сподіваним «єдиним національним теплом» і не принесли жаданого щасливого життя. У радян-

ській Україні люди вмирали від штучного голоду, але довірливий митець, який розчарувався в інших можливостях національного визволення, не знав про справжні жахіття на «обітованій землі» під більшовицьким чоботом.

Проникнення у творчу лабораторію дослідника спонукає до висновку, що В.Качкан ставить перед собою два основних завдання: *перше* – збагатити українську наукову скарбницю новими фактами, а *друге* – підійти з нових позицій до відомих і маловідомих діячів нашої культури. Приміром, читач дізнається, що батько Ірини Вільде, письменник Дмитро Макогон, був активним («очним») членом Української Військової Організації (УВО), товариств «Пласт», «Луг», розповсюджувачем видань «Червоної Калини», мати – активісткою товариства «Прогрес», брат – притягався в 1934 році до польського суду за «приналежність до ОУН та пропагандистську антидержавну особливо активну діяльність», а сама майбутня письменниця належала до діяльних членів товариства «Сокіл» та, як підтверджують достовірні матеріали в архіві за 1932 і 1934 роки, ще й до організаційної управи ОУН.

Нові факти з життя письменників, вчених, громадсько-політичних діячів – підтвердження сумлінності В.Качкана як дослідника, про що писав Р.Федорів. Сам вчений так обґрунтовує напрям своїх пошуків: «Персоналізація студій – це той безумовний етап, не пройшовши який, ми і кроку не зможемо зробити далі у бік видання творів незнаних досі, забутих та поскрибованих, пофальшованих літераторів, а відтак і написання повновартісних, капітальних монографій, академічних біографій». Проти цього марно заперечувати. В.Качкан одним з перших у нашій науці

дав справді наукову біографію такої ще малознаної постаті як Юрій Кміт, який трудився як письменник, літературний критик, історик української та європейських літератур, етнограф, школознавець, громадський діяч. Пригадую, коли ще наприкінці 1980-х років одну з Кмітевих новел наважилися надрукувати в книжці, то не було відомо навіть року його смерті. Називали то 1946, то 1944, то 1949 рік. Дослідники не були однозгідні про місце його поховання. Лише тепер знаємо достеменно.

На протигагу імітаторам, В.Качкан не просто заповнює «білі плями» у біографіях діячів минулого, а підходить до них з погляду переосмислення і переоцінки їхньої праці, об'єктивного зваження внеску кожного з них у нашу духовну скарбницю, не допускаючи при цьому безпідставної глорифікації. Як знаємо, інша практика, практика ідеологічної «переоцінки» під новими прапорами, вже завдала чимало шкоди шкільництву, коли дітей позбавляли можливості вивчати шедеври письменників, на яких ставили вже нову «печатку» заборони. Як сумлінний дослідник, автор монографічного серіалу орієнтується не на подібні «табу», а на «нове (сьогоднішнє) прочитання», яке не викидає письменницького доробку і не знецінює чийсь ролі в нашій духовній скарбниці – лише допомагає утвердити справедливість.

Десятикнижжя, двотомний проект «Постаті: Студії. Есеї. Сильвети. Рефлексії» (Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. – Т.1. – 572с.; 2013. – Т. 2. – 736с.) – це непересічний пам'ятник нашого часу. Вона лягає у фундамент нової культури, яка не хизується селянською свитою на посміх гонористих сусідів, а показує українську культуру як своєрідний прояв європейської духовності.